לוטמית חלקה – מין חדש לישראל

אבי שמידע, חוג כלנית, המחלקה לאבולוציה ואקולוגיה והמרכז לרציונליות, האוניברסיטה העברית בירושלים – avi.shmida@gmail.com
עוז גולן – מכללת אפקה וחוג כלנית – golanoz.me@gmail.com

צילמו: עוז גולן, דני כץ, חוה להב ©
תצפית: 2020 – 2018
פרסום: 22.4.2021
———————

תיוג: צמחי ישראל, מין חדש לישראל, לוטמיים, לוטמית, צומח קרטונים, בן-שיח, אבולוציה התפרחת

פתיח: הננו מדווחים כאן לראשונה על מין חדש של לוטמית אשר נמצא בישראל כבר בשנת 2018 – לוטמית חלקה Fumana laevis. זהו בן-שיח רב-שנתי אשר לפנים הוכלל כתת-מין של לוטמית דביקה אך בשנים האחרונות נוהגים חוקרי הבוטניקה להפרידו למין עצמאי. הוא נבדל מלוטמית דביקה בעיקר בגבעולים הקרחים; גם הוא גדל ואף שולט בקרטונים וחוואים בחבל הים תיכוני אך לרוב מעל רום 500 מטר באזורים יותר גשומים.

==========

מאז תחילת המאה הקודמת ועד לפני שנים מעטות היה מקובל על כל הבוטנאים כי בישראל גדלים אך ורק שני מיני לוטמית – **לוטמית ערבית ולוטמית דביקה.** ההבדלה ביניהם קלה על פי גודל הפרח ולכן פחות שמנו לב לתכונות הדיאגנוסטיות הנוספות: סידור העלים, שעירות העלה והגבעול וקיון או חסר של עלי לוואי. והנה לפני מספר שנים אחד מאתנו (ע.ג.) מצא בכרמל שני מיני לוטמית חדשים לישראל ופרסם זאת באתר פייסבוק במרשתת. בנוסף ללוטמית חלקה ולוטמית המטאטא (ראה כתבה נפרדת באתר כלנית) התפרסמו בפייסבוק עוד מין לוטמית – "לוטמית מאפירה". בחינה חוזרת בשדה, במעבדה ובספרות מורה כי אכן לפנינו שני מיני לוטמית חדשים לישראל ועל אחד מהם נספר להל"ן.

מימין: לוטמית חלקה *Fumana laevis* רכס-נמרוד, צילם עוז גולן ©, משמאל: לוטמית חלקה *Fumana laevis* בקעת-גובתה, צילם עוז גולן ©

לוטמית קרחת Fumana laevis (Cav.)Pau היא מין קרוב מאוד ל**לוטמית דביקה**; שני המינים שייכים לאותה קבוצת בת בסוג לוטמית ומתאפיינים בקיום עלי לוואי בבסיס העלים הרגילים, בעלים נגדיים לרוב מגוללים לאחור בשפתם ובמעבר הדרגתי בין העלווה של גבעולי הבסיס לגבעול התפרחת. מבדילים בסוג לוטמית בין מינים בהם העלים המלווים את הפרחים שווים בגודלם לעלי הבסיס (כמו לוטמית ערבית ולוטמית שרועה) לבין מינים בהם העלים המלווים את הפרחים נעשים קטנים מאוד או מתנוונים לגמרי(כמו למשל בלוטמית המטאטא). מגמה אבולוציונית זו של מעבר מפריחה לאורך גבעולים רגילים להפרדת הפרחים בגבעול אמירי בו העלים מתנוונים שכיח בסוגים רבים, לדוגמא בארכובית, עדעדית, ציפורנית, לוע-ארי ועוד. בשני מיני הטולמית שלפנינו, לוטמית חלקה ול.דביקה הפרחים תמיד אמיריים בראש הגבעול אך מספר משתנה מאחד ועד שלושה. העלים המלווים את הפרחים זעירים, ולרוב הם נגדיים. זהו ההבדל העיקרי בין שני מינים אלה לבין לוטמית המטאטא שגם לה תפרחת אמירית חסרת עלים אך עלי הבסיס בגבעוליה מסורגים. הבדל נוסף בין שני המינים הוא גודל הפרח הממוצע: בעוד קוטר הפרח של ל.דביקה הוא 8-12 מ"מ הרי קוטר הפרח של ל.חלקה הוא 13-18 מ"מ.

מימין ומשמאל: לוטמית חלקה, 21.4.19 שוצריה-קטנה, צילם דני כץ ©

עונת הפריחה של הלוטמית הקרחת זהה לזו של הלוטמית הדביקה – חודש אפריל; הפריחה מקדימה במעונות היובשניים והנמוכים ומאחרת במקומות הגבוהים והלחים. תמיד נמצא את הלוטמית החלקה גדלה במעונות לחים יותר לעומת הלוטמית הדביקה: הבדל יובשניות זה מתבטא ב- 1. הלוטמית החלקה מחליפה את הל. הדביקה ברום הטופוגרפי. בהרי יהודה גדלה הל.הקרחת מעל רום של 600 מטר ובתחום שבין 400-600 מטר הן מחלקות את בתי הגידול על פי פנות המדרון. כך למשל בהר הטייסים נמצא את הלוטמית הדביקה גדלה בכיסי סלע במדרון הדרומי ואת הל. החלקה נמצא גדלה בחוור במפנה הצפוני. כל מיני הלוטמית גדלים בשטחים שטופי שמש ונמנעים מפריחה בצל.

מפת תפוצה מפת תפוצה לוטמית חלקה EU

מימין ושמאל :לוטמית דביקה, 16.3.20 טירה-אל-פוקה, צילם דני כץ ©

מעניין כי בכרמל לוטמית חלקה שולטת ונפוצה בחוואים כבר מרום של 300 מטר כמו למשל ברכס כרמילה ובאזור רום הכרמל. מאידך נמצא אותה שולטת בחוואים של רכס נמרוד במרגלות החרמון ובכתמי קרטון בגוש עציון מעל 800 מטר. מאזור חברון ודרומה גדלה רק לוטמית דביקה הממשיכה יחידה גם לרכסי הנגב הצפוני. אנו מעודדים את חובבי הטבע לבדוק את יחסי השדה של שני המינים באזור הגליל.

לוטמית קרחת היא אחד המינים החדשים לישראל הבודדים אשר לא "נמצאו" על ידי אבות הבוטניקה בישראל והשאלה "מדוע"? במין לוטמית דביקה מתואר בפלורות של ישראל "זן בלוטי מאוד" אך לא מתואר זן קרח. מאידך , בארצות הים התיכון תואר הטקסון הקרח לרוב כתת מין של לוטמית דביקה – Fumana thymifolia subsp. laevis (Cav.) Molero & Rovira . בפלורה של אירופה (Heywood 1968) הבוטנאי הנודע Heywood מעיר תחת המין ל.דביקה כי " צורות קרחות של מין זה מתוארות כמינים נפרדים". בשנים האחרונות מקובל ברוב הפלורות של ארצות הים-התיכון – תורכיה, קרואטיה, מלטה, איטליה,וספרד לתאר את לוטמית חלקה כמין עצמאי נפרד (Gu¨emes and Molero 1993). האם מעבר זה נובע רק "מגחמה של מספר חוקרים"?. אנו בישראל יצאנו לשדה ובדקנו את יחסי האוכלוסיות בין שני הטקסונים; באזורי הגבול שבין האוכלוסיות, כמו למשל בהר-הטייסים, הר יעלה, כפר-עציון וכרמל צפוני – לא מצאנו צמחי כלאיים או פרטי מעבר בין שני הטיפוסים ולפיכך אנו חושבים כי בישראל מגיע ללוטמית דביקה וגל.חלקה מעמד של מינים עצמאיים. זהו "מבחן הסינפטריה" המפורסם של סטבינס (Stebbins 1974) הקובע כי כאשר יש חפיפה בין שני המינים אין מוצאים בשדה צורות ביניים. אין אנו יודעים כיצד מונעים שני מיני הלוטמית יצירת פרטי כלאיים, כיוון שזמן הפריחה שלהם זהה גם

בשעות היום וגם בתקופת השנה. מאידך ידוע ממיני לוטמית קרובים כי יש בלוטמית האבקה עצמית ואין מחסומים של "אי התאם עצמי". נשאיר תעלומה זו למחקר בעתיד.

דעה שונה לגבי המעמד הסיסטמטי של לוטמית חלקה מוצגת בפלורה של ישראל ושל קפריסין (Zohary 1972, Meikle 1977). מיכאל זהרי נותן מעמד של זן בלבד לטקסון הקרח ללא שערות בלוטיות (var.laevis (cav.Grosser) וכותב במפורש כי מצא טיפוסי ביניים בין הזן האופייני לזן הקרח. לעומתו מיקל בפלורה של קפריסין כי הזן החלק נדיר בחצי האי אך לעניות דעתו מגיע לו מעד של מין עצמאי כיוון שלא מצא טיפוסי ביניים מורפולוגיים בין הזן האופייני לזן הקרח.

לוטמית ערבית 7.5.2020 שביל קטלבים עוספייא, צילמה חוה להב ©

ספרות

גולן ע. ושמידע א. 2021 לוטמית המטאטא – מין חדש לישראל, כתב עת "כלנית" מס.8

שמידע א. וגולן ע. 2021 על מיני הלוטמית הגדלים בישראל, כתב עת "כלנית" מס.8

———————

Gu¨emes J Molero J 1993. Fumana (Dunal) Spach. In: Castroviejo S Aedo C Cirujano S Laı´nz M Montserrat P Morales R, et al.)editors(. Flora Iberica. Plumbaginaceae (partim) – Capparaceae 3. Madrid: Real Jardı´n Botanico, .C.S.I.C. pp. 422–436

Gu¨emes J, Boscaiu M. 2001. The breeding system of Fumana ericifolia:

First evidence of autogamy in

woody Cistaceae. Nordic J Bot 21: 467–474

Heywood VH 1968. Fumana (Dunal) Spach. In: Tutin TG Heywood VH Burges NA Moore DM Valentine DH Walters SM et al.,)editors(. Flora .Cambridge University Press. pp. 291–292 ת Europaea 2. Cambridge

Jafri SMH 1977. Cistaceae. In: Jafri SMH,El-Gagi A,)editor (Flora of Libya 48. Al Faateh University, Faculty of Science, Department of Botany, Tripoli. pp. .1–43

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: שמידע א וגולן ע 2021 לוטמית חלקה – מין חדש לישראל. כתב עת "כלנית" 8.

==========
==========